

καὶ τὸ ἄρτιον καὶ τὰ σχήματα καὶ τούτων ἀρχόμενοι, τὰ λοιπὰ ἤδη διεξιόντες τελευτῶσιν ὁμολογουμένως ἐπὶ τούτῳ, οὐδ' ἂν ἐπίσκεψιν ὀρμήσωσιν, οὐκέτι τοῖς ὀρωμένοις εἶδεσι προσχρώμενοι οὐδὲ περὶ τούτων διανοούμενοι, ἀλλ' ἐκείνων πέρι, οἷς ταῦτα ἔοικε, τοῦ τετραγώνου αὐτοῦ ἕνεκα τοὺς λόγους ποιούμενοι καὶ διαμέτρου αὐτῆς, ἀλλ' οὐ ταύτης, ἣν 5 γράφουσιν, ἐκ τῶν ὀρωμένων ἐπ' ἐκεῖνα τῶν νοητῶν ἰόντες, ἀ διανοητὰ λέγεται καὶ ὢν κριτήριον ἡ διάνοια, καὶ οὕτως ἐθιζόμενοι καὶ ἐπὶ τὰ ὄντως ὄντα καὶ κυρίως νοητὰ, τὴν πάνυ αὔλον καὶ αἰώνιον ἀνιέναι οὐσίαν, ἣς ἡ γνῶσις θεοσέβειαν ἀπεργάζεται καὶ εὐσέβειαν καὶ εὐδαιμονίαν τὴν τελεωτάτην τε καὶ ἀληθεστάτην, καὶ ἡ μόνη ἀνθρώπος θεῖός τε καὶ θεός 10 εἰκότως ἂν λέγοιτο.

3 Διὰ ταῦτα δὲ Πλάτων χρησιμὰ τε καὶ ὠφελιμώτατα τοῖς ἐλευθέροις ταῦτα νομίζων μαθήματα, ἅτε θεοσέβειαν αὐτοὺς διδάσκοντα, εὐδαιμονίας τε καὶ θεῖους ἀποτελοῦντα, ἐπὶ τὴν αὐτῶν ἀσκήσιν προτρέπει τοὺς νέους, ὀλίγους μὲν τινὰς ἐπὶ τὸ δι' ἀκριβείας αὐτὰ διαπνεεῖν — οὗτοι δ' ἂν εἴεν οἱ 15 σωτῆρες καὶ φύλακες τῆ πόλει τῶν νόμων καὶ διδάσκαλοι τοῖς ἄλλοις ἐσό-

V 227 μνοι τοῦ εὐβιοῦν —, τοὺς δὲ πολλοὺς, ὅσα αὐτῶν ἀναγκαῖα, ταῦτα μανθάνειν παρακελευόμενος καὶ μηδαμῆ αὐτὰ ἀποβάλλειν. τοὺς γὰρ ὄντως φύλακας τῶν νόμων δεῖν φησὶν ἐν τῷ δωδεκάτῳ ὄντως εἰδέναι τὰ περὶ τὴν ἀλήθειαν πάντων τε τῶν σπουδαίων καὶ τῶν περὶ θεοὺς μάλιστα, 20

U 167^v »ὡς εἰσὶ τε καὶ ὅσης φαίνονται κύριοι δυνάμεως, εἰδέναι τε, εἰς ὅσον δυνατόν, ταῦτ' ἀνθρώπον γινώσκειν» καὶ λόγῳ ἱκανοὺς ἐρμηνεύειν εἶναι», »τοῖς

B 115^v δὲ πλείστοις τῶν κατὰ πόλιν συγγινώσκειν τῆ φήμῃ μόνον τῶν νόμων ξυνακολουθοῦσιν.» τούτους γὰρ τ' ἀναγκαῖα μόνον ἀνάγκη εἶναι φησὶν ἐν τῷ ἑβδόμῳ μανθάνειν. ἐκεῖνά τε φησὶν εἶναι τὰ ἀναγκαῖα, δι' ἃ ἡ παροιμία 25 ἐκείνη χώραν εἰλήχει ἢ λέγουσα· »ὡς ἀνάγκη οὐδὲ θεὸς μάχεται.» θείας τε εἶναι ταύτας ἀνάγκας, ἃς »μὴ μαθῶν τις τὸ παράπαν μηδὲ πράξας οὐκ ἂν ποτε γένοιτο ἀνθρώποις θεὸς οὐδὲ δαίμων οὐδὲ ἥρωσ οἷος δυνατός ἀνθρώπων ἐπιμέλειαν σὺν σπουδῇ ποιεῖσθαι. πολλοῦ δ' ἂν δεήσειεν ἀνθρώπος θεῖος γενέσθαι μήτε ἐν μήτε δύο μήτε τρία μήθ' ὅλως ἄρτια καὶ περιττὰ 30 δυνάμενος γινώσκειν, μηδὲ ἀριθμεῖν τὸ παράπαν εἰδώς, μηδὲ νύκτα καὶ ἡμέραν διαριθμεῖσθαι δυνατός ὢν, σελήνης τε καὶ ἡλίου καὶ τῶν ἄλλων ἀστέρων περιφορᾶς ἀπείρως ἔχων.»

4 Οὕτω Πλάτων τὴν κοινὴν καὶ δημῶδη τοῦ ἀριθμοῦ γνῶσιν καὶ χρῆσιν πρὸς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν ἀναγκαῖαν οὔσαν τῆ ἐνός καὶ δύο καὶ τριῶν 35 καὶ περιττῶν καὶ ἄρτιων καὶ τῶν ὁμοίων κλήσει σημαίνει, τὸν λογισμὸν φημι εἴτε ψηφοφορίαν ἐμπορίαις τε παντοίαις καὶ πάσῃ οἰκονομίᾳ οὕτω χρήσιμον, ὡς ἄνευ αὐτῆς μηδεμίαν ἐκείνων συνίστασθαι δύνασθαι. οἶδασι τῶν ἐμπόρων ὅσοι σοφώτεροι, ἴσασι τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν οἱ ἐπιστημονι-

18 παρακελευόμενος U B V J M *add.* 6 | 19 δωδεκάτῳ U δεκάτῳ B V M | 32 ἡμέραν U V ἡμέρα B M | 34/496,23 οὕτω — ἀπλῶς B² *in marg.* V M Z *in textu, quo loco* U B οὐ δὲ οὖν | 34 γνῶσιν καὶ B² V γνῶσιν τε M

randis immorantur, sed tandem ad ea, quorum sunt imagines, eriguntur. Itaque geometrae et arithmetici positae figuris et paribus imparibusve numeris reliquisque materia contentis incipiunt agere, demumque ad id, quo tendunt, considerandum deveniunt nec insuper iis utuntur, quae visus
 6 percipit, sed illa, quorum haec similitudinem gerunt, contemplantur, ipsam scilicet quadrangularem figuram aut ipsam diametrum, non eam, quam paulo ante descriperant. Sensum quippe paulatim sequestrant et solo animi iudicio de iis rebus agunt, quas intellegibiles mathematicas dicimus, quarum consuetudine iam dispositi ad res illas veniunt vere substantes pro-
 10 prieque intellegibiles, hoc est substantiam illam omnino immaterialem atque aeternam, cuius cognitio pietatem affert, religionem, virtutem, felicitatem perfectam, qua una homo vere divinus ac deus appellari potest.

Quapropter perutilem Plato et admodum necessariam libero homini
 mathematicarum disciplinarum cognitionem arbitratur hortaturque ad earum
 15 studia iuvenes, ut felices et, quantum natura humana patitur, divini possint evadere. Verum paucis quibusdam ad haec studia vehementius incumbendum praecepit. Hi autem sunt custodes civitatis et tutores et praeceptores bene vivendi. Reliquis necessaria tantum statuit discenda servandaque esse. Etenim praecipuos legum custodes oportere inquit perfecte veritatem
 20 cognoscere cum omnium rerum, tum vel maxime divinarum, ut deos immortales esse et, quanta eorum potestas sit, quantum humano ingenio percipi potest, accommodatissimis verbis et honesta dicendi facultate possint explicare. Reliquis omnibus satis superque esse, si credant ac legum auctoritatem et famam sequantur. His enim necessaria tantum discenda
 25 esse septimo libro praecipit. Et illa necessaria esse dicit, unde tritum illud proverbium sumptum est necessitati ne deum quidem posse resistere. Atque divinas quasdam esse necessitates arbitratur, quas »si quis, inquit, nec intellexerit prorsus nec exercuerit, nunquam inter homines vel deus vel genius vel heros haberi poterit, quo suscipere curam et negotium
 30 mortalium commode valeat. Longe igitur abest, ut homo divinus effici possit, qui non unum, non duo, non tria nec omnino parem aut imparem numerum norit aut sciat enumerare nec dies ac noctes complecti numero possit, nullam habens lunae et solis et reliquorum siderum necessariam cognitionem.«

35 Sic Plato cognitionem et usum numeri vulgarem ad vitam civilem
 commodum ac necessarium levioze quadam appellatione unius, duorum, trium, paris atque imparis numeri significavit, quae ratio mercibus et negotiationibus et omnino rei familiari tam accommodata est, ut sine ea negotium omne familiare necessario pereat. Norunt hoc prudentes omnes patres
 40 familias, norunt periti mercatores, norunt denique viri civiles, usu et

21 Plat. Legg. XII. 966 c. | 25 cf. Plat. Legg. VII. 811 e. et. Plat. Legg. VII. 818 b. cf. Plat. Prot. 345 d. | 27 Plat. Legg. VII. 818 b c.

κώτεροι, ὅσον ὠφέλιμος ἢ ψηφοφορίας εἰδησις καὶ τὸ δύνασθαι λογισμὸν ἀποδοῦναι [τῶν] ὧν διωκῆκασι. τοῦτ' οὖν τῆς ἀριθμητικῆς τὸ γένος Πλάτων V 228 ὑπογράφει λέγων μὴ δύνασθαι τινα εἶναι μακάριον ἄνευ τοῦ ἀριθμεῖν ἐπίστασθαι καὶ τῇ οἰκονομίᾳ ὡς δεῖ χρῆσθαι. ὅσῳ γὰρ ἂν τις μᾶλλον παιδείας μετείληφε, τοσοῦτῳ γειτνιαίνει τῇ θειότητι μᾶλλον. παιδεία δέ τις 5 ἐστὶν καὶ ἡ τοῦ ἀριθμεῖν ἐπιστήμη. ὥσπερ οὖν ὁ θεωρία ὑπερέχων οἶόν τις θεὸς ἐν ἀνθρώποις νομίζεται, οὕτως ὁ πολιτικῆς ἐπιστήμης ἔμπειρος, ἥς μέρος καὶ ἡ τοῦ ὀρθῶς ἀριθμεῖν δύνασθαι εἰδησις, ἀγροίκῳ τε καὶ ἀμαθεῖ συγκρινόμενος θεῖος οὐκ ἀπεικότες ἂν λέγοιτο. τὸ τοιοῦτον οὖν, φημί, γένος τοῦ ἀριθμεῖν ὁ Πλάτων ἐγκρίνει. ὅπερ εἰ ὁ κατήγορος ἤδει, 10 οὐκ ἂν οὕτως αἰσχίστως ἐν τῇ τῶν Νόμων τοῦ Πλάτωνος ἐρμηνείᾳ ἐπλανήθη, ὡς τοῦ τῶν ἐνενηκοντα ἀνθρώπων ἀριθμοῦ δωδέκατον μέρος οἴεσθαι εἶναι. οὕτως γὰρ ἀμαθῶς γράφει· »ὀγδοήκοντα καὶ ἑκατὸν ἐκλέξαντας ἐκ πάντων τῶν τιμημάτων, τοὺς ἡμίσεις τούτων ἀποκληρώσαντας δοκιμάσαι, ὧν τὸ δωδέκατον μέρος φυλαττέτω τὴν χώραν.« ὡς ὀρθῶς οἶδε πολλαπλα- 15 σιάζειν καὶ διαιρεῖν ἀριθμὸν ὁ κατήγορος, ὃς δωδέκατον μέρος ληφθῆναι δύνασθαι τῶν ἐνενηκοντα οἴεται, ὃς τολμηρῶς μέμφεται Πλάτωνα, ὅτι τὴν τοῦ ἀριθμεῖν γνῶσιν θεῖον ἢ εὐδαίμονα ποιεῖν φησὶ τὸν ἄνθρωπον. ἀλλ' ὁ Πλάτων τὴν τοιαύτην τε καὶ τοσαύτην αὐτοῦ τε καὶ τῶν ὁμοίων ἀγνοίαν διαβάλλει. ταύτην βλάβην τε καὶ ζημίαν εἴτε πολιτικῆς εἴτε οἰκονομικῆς 20 διοικήσεως οἴεται καὶ πόρρω ἀπειῖναι θειότητος κρίνει τοὺς πρὸς πολιτικὴν χρῆσιν ἀναγκαίου ἀριθμοῦ ἀπείρους.

- ¶ Ἐπειτα δὲ οὐδὲ ἀπλῶς φησὶ τὸν εἰδῶτα ἐν καὶ δύο καὶ τρία καὶ δυνατὸν ἀριθμεῖν αὐτίκα καὶ θεῖον εἶναι, ἀλλ' ὡς τοῦ τὰ μαθήματα εἰς ἀκρίβειαν ἐξησκηκότος θεοῦ καὶ μακαρίου καὶ θεοῦ ἐν ἀνθρώποις ὄντος 25 πολλοῦ δεήσειεν ὁ μὴ τὰ ἀναγκαῖα ταῦτα εἰδῶς, καὶ ὧν ἄνευ οὗτ' εὖ ζῆν οὐθ' ὅλως ἄνθρωπον εἶναι δυνατὸν θεῖον ἄνθρωπον εἶναι. πῶς γὰρ ὁ V 229 μὴδ' ἄνθρωπος ὅλως; οὐ μικρῶ γὰρ τούτῳ τὰ λογικὰ τῶν ἀλόγων διαφέρειν ζῶων, τῷ τὰ μὲν καὶ ἀριθμεῖν δύνασθαι, τὰ δ' ὅλως ἀριθμοῦ μὴ ἐπαίτειν, αἰσθήσει ζῶντα μόνον καὶ τοῦ καθ' ἕκαστα καὶ μερικοῦ καὶ τῇ 80 αἰσθήσει ὑποπίπτοντος ἀντιλαμβανόμενα μόνον, τοῦ δὲ καθ' ὅλου καὶ λόγου οὐδεμίαν ἀντίληψιν ἔχοντα. καὶ δῆλον ὡς, εἴ τις κυνὸς ἀφέλοιτο τὰ σκυλάκια πάντα, ὄψεται αὐτὴν ἄνω καὶ κάτω περιούσαν καὶ γοωμένην καὶ ἀνιχνεύουσαν, εἴ που αὐτῆς εὐροὶ τοὺς σκύμνους, ἐνὸς δ' ἢ καὶ δύο αὐτῇ καταλελειμμένων, καὶ οἷς ἂν ἡ αἰσθήσις ἐπαναπαύοιτο, ἡρεμοῦσαν καὶ μὴδὲν 85 ἐνοχλοῦσαν, ἅτε δὴ οἰομένην πάντα αὐτῇ παρεῖναι. δι' ὃ καὶ ἐν Ἐπινομίδι φησὶ Πλάτων· »οὐκ' ἂν ἔτι ποτὲ ψυχὴ τούτου τοῦ ζῴου πᾶσαν ἀρετὴν λάβοι σχεδόν, ὅτου λόγος ἀπειλῆ. ζῶον δὲ ὅτι μὴ γινώσκῃ δύο καὶ τρία μὴδὲ περιττὸν μὴδὲ ἄρτιον, ἀγνοοῖ δὲ τὸ παράπαν ἀριθμὸν, οὐκ ἂν ποτε διδόναι λόγον ἔχοι περὶ ὧν αἰσθήσεις καὶ μνήμας μόνον εἴη κεκτημένον.« 40 πάσας τε τέχνας ἀπολεισθαι φησὶ τὸ παράπαν, »ὅταν ἀριθμητικὴν τις B 116 ἀνέλῃ.« οὐ γὰρ μὴ ἀριθμητικῆ, ἐκεῖ οὐδὲ λόγος οὐδὲ τὸ καθ' ὅλου. ὅπου δὲ μὴ τοῦτο, οὐδεμία ἐστὶν, φησὶν, ἀρετῆ, ὥστ' οὐδ' ἡ θειότης οὐδ' ἡ εὐδαι-

experientia rerum callidi et ingenio ad agendum idonei. Quam commoda
 necessariaque sit in vita hominum cognitio eius rationis numerorum, qua
 vulgares utuntur, nemo ambigit. Hanc vero designat Plato, cum sine
 peritia arithmeticae effici ullum posse divinum negat, consilio scilicet et
 5 prudentia rei familiaris gubernatrice, quam civilem partem divinitatis licuit
 appellari. Quo enim quisque eruditior ac peritior est, eo plus divinitatis
 attingit, et sicut, qui in rebus contemplandis excellit, tamquam deus qui-
 dam inter homines civiles versari putatur, ita civilis ipse peritus et prudens,
 si cum rustico imperitioque conferatur, divinus non iniuria dici potest.
 10 Hoc, inquam, genus arithmeticae Plato tradit. Quod si adversarius teneret,
 non tam turpiter in exponendis Legibus Platonis erraret, ut nonaginta
 hominum partem duodecimam accipiendam esse affirmaret. Ita enim inepte,
 ut assolet, scribit: »Centum octoginta de omnibus censibus deligantur,
 quorum dimidia pars suffragio comprobetur, duodecima vero pars eius in
 15 menses distributa alia post aliam custodiat.« En quam recte dividere et
 multiplicare numerum scit adversarius noster, qui duodecimam partem ex
 nonaginta accipi posse existimat et Platonem reprehendit, quod peritiam
 numeri pertinere ad hominis divinitatem, hoc est felicitatem voluerit! Hanc
 igitur tantam numerorum imperitiam Plato detestatur, hanc iacturam, cala-
 20 mitatem et perniciem rei familiaris cum publice, tum private devitans ope-
 ram vulgari numero impendi iubet, longeque a divinitate abesse eum
 hominem dicit, qui ignoret rationem numeri ad usum civilem summa
 cum necessitate accommodari.

Potest etiam ea Platonis sententia hoc modo intellegi, non ut, qui 5
 25 numerorum peritus est, continuo sit divinus, sed cum is divinus sit, qui
 mathematicis disciplinis excellit, longe ille a divinitate remotus sit, qui
 ne partem quidem necessariam, quae vitae usum continet, novit, qua qui
 caret, ne homo quidem appellari meretur, sed belua potius quam homo
 dicendus est, qui omnino nescit numerare, cum ipsa numerandi facultas
 80 prae ceteris animantibus imprimis homini tribui possit. Quippe solus homo
 praeterita repetit, futura prospicit, unum ex pluribus colligit, unum in plura
 distinguit, partes dinumerat, respectus invicem notat, ceterae animantes dum-
 taxat sensu moventur. Quapropter ita apud eundem auctorem in Epinomide
 legimus: »Nunquam anima eius animantis virtutem capere integre potest, cui
 85 ratio deest. Animal autem, quod duo et tria ignorat nec numerum parem aut
 imparem novit et omnino numerandi ratione vacat, nunquam reddere
 poterit rationem earum rerum, quas sensu dumtaxat et memoria percipit.«
 Ad haec artes omnes perire affirmat sublata numeri ratione, quam arith-
 meticam dicimus. Ubi enim haec ratio deest, ibi nec rationem ullam nec

16 πολλαπλασιάζειν B² V πολλαπλασιάζει M

2 cf. Plat. Epin. 977 d. cf. Plat. Pol. VII. 522 e. 525 a—c. | 18 Georg. Trap. Comparat. III. 14. | 87 Plat. Epin. 977 c. | 41 Plat. Epin. 977 c. | 42 cf. Plat. Epin. 977 c—978 b.

μονία οὐδ' ἄλλο τι τῶν ἀγαθῶν. οὕτως εἶτ' ἐν τῷ δημῳδῶν τούτῳ καὶ πολιτικῇ τε καὶ οἰκονομικῇ διοικήσει ἀναγκαίῳ ἀριθμῷ ἐνεῖναι τι θειότητος θείης, εἶτ' ἐν τῇ θεωρίᾳ τῶν ὄντων καὶ τῇ τῶν τεττάρων μαθημάτων ἐπιστήμῃ τὴν ὅλην θειότητα καὶ καθαρὰν εὐδαιμονίαν συνίστασθαι κρίνειας, οὐκ ἀπεικότως οὐδένα τῶν γε τοιούτων ἀπειρον καὶ τοῦ ἀριθμοῦ ἀνεπιστή- 5 μονα θεῖον ἄνδρα καὶ εὐδαίμονα καλεῖν δεῖν διίσχυρίζεται Πλάτων. ποίων οὖν ταῦτα κατηγοριῶν, ποίων βλασφημιῶν ἄξια; μᾶλλον δὲ ποίων οὐκ ἐπαίνων καὶ θαυμάτων παρά γ' εὐγνώμοσι κριταῖς τύχοιεν ἄν; ἀναγνώτω, εἴ τις πλατύτερον περὶ τούτων βούλοιτο γνῶναι, τὸν ἑβδομον τῶν Νόμων, τὸν δέκατον, τὴν Ἐπινομίδα ὅλην, τὸν πέμπτον καὶ ἕκτον καὶ ἑβδομον 10 V 229^v τῶν Πολιτειῶν, ὅπου πλεῖστα καὶ κάλλιστα περὶ τούτων εἰρημένα εὐρήσει, συμπερανεῖ τε καὶ αὐτὸς μετὰ Πλάτωνος λέγων οὐκ ἄνευ τούτων τὴν πρὸς τὴν γνῶσιν τῶν ὄντων ἑδὸν εἶναι. «ἀλλ' οὗτος ὁ τρόπος. ταῦτα τὰ μαθήματα, καὶ εἴτε χαλεπὰ εἴτε ῥάδια, ταύτη ἴτεον. ἀμελεῖν δὲ οὐ δεῖ.» καὶ U 168^v αὖ· «ὄμμα τῆς ψυχῆς ὑπὸ τῶν ἄλλων ἐπιτηδευμάτων ἀποτυφλούμενον καὶ 15 κατορυττόμενον διὰ τούτων μόνων ἀναζωπυρεῖται καὶ ἀνεγείρεται, κρεῖττον ὄν σωθῆναι μυρίων σωματικῶν ὀμμάτων. μόνῳ γὰρ αὐτῷ ἢ περὶ τοῦ παντός ἀλήθεια ὁράται. καὶ ὡς τὸν ταῦτα πάντα οὕτω λαβόντα, ὡς ἐγὼ λέγω, τοῦτον ἐγὼ καλῶ σοφώτατον καὶ διίσχυρίζομαι παίζων τε καὶ σπουδάζων.» 20

Κεφ. ιγ' "Ὅτι οὐ καλῶς ὁ ἐναντίος ἐπιτιμᾷ Πλάτωνι νομοθετοῦντι τὴν τῶν μετοίκων ἀπέλασιν.

13, 1 Ἄλλὰ τούτοις μὲν τέλος ἐπιθετέον, ἐπὶ δὲ τὰ λοιπὰ ἴτεον. ἐφεξῆς γὰρ αὐτῷ ἐπιτιμᾷ καὶ τὴν μετοίκων αὐτῶν τε καὶ υἱέων μετὰ εἰκοσιετίαν ἀπέλασιν ἐκ τῆς πόλεως ὡς ἀσύμφορον καὶ βλαβεράν πόλεσιν, ἐπαινῶν 25 μὲν τοὺς ἄσυλα καὶ αὐτοῖς κακούργοις ἀνεωγότας ἐν ταῖς αὐτῶν πόλεσι καὶ οὕτως αὐτὰς πλήθει ἀνθρώπων καὶ δυνάμει κρατυναμένους, Πλάτωνα δὲ μεμφόμενος ὡς ἀνακόλουθα, ἀσύστατα, μαχόμενα καὶ ἀδύνατα, αἰσχροῦ καὶ ἀσελγῆ τούτῳ τῷ νόμῳ νομοθετοῦντα καὶ οἰόμενον ἀίδιον αὐτῷ τὴν πόλιν τούτῳ τῷ τρόπῳ ἔσομένην, τούναντίον μᾶλλον ποιεῖν καὶ οἷς ἂν τάχιον 30 φθαρεῖν, ταῦτα νομοθετεῖν. καὶ ὅσα ἄλλα αὐτῷ ἐκεῖ, ὡς εἶπωθε, προφέρει μὴδὲν πρὸς τὸ προκείμενον λέγων.

Φαμέν οὖν καὶ πρὸς ταῦτα, ὡς ἀρχαῖον καὶ τοῦτο νόμιμον ὄν καὶ παρὰ Λακεδαιμονίοις τοῖς εὐνομουμένοις κρατοῦν καὶ Λυκούργῳ πρῶτον εὐρημένον τὴν ξενηλασίαν, ὅπως μὴ ῥαδιουργίας οἱ πολῖται ἀπὸ τῶν ξένων 35 ἐμπύπλανται. Πλάτων οὐ πάντῃ μεμίμηται τὸ μὲν μήτε ἄλλους εἰς τὴν ἑαυτῶν δέχεσθαι πόλιν μήτε αὐτοὺς ἄλλοσε ἀποδημεῖν, τὸ μὲν ὡς οὐ B 116^v ῥάδιον, τὸ δ' ὡς ἄγριον καὶ ἀπηνές καὶ χαλεποῖς ὀνόμασι ταῖς ξενηλασίαις U 169 καλούμενον [οὐ] νομίσας, μέσσην δὲ τινα καὶ πραοτέραν τεμῶν ὁδόν, καὶ τοὺς V 230 αὐτοῦ εἰς ἄλλας ἐπικωμάζειν πόλεις ἔσθ' ὅτε καὶ μεθ' ὧν καὶ ὄπη δεῖ 40 συγχωρεῖ καὶ ξένους ἐπιδημοῦντας ὑποδέχεσθαι κατὰ τρόπον τὸν προσή-

universationem esse posse existimat, quibus sublatis nullam posse virtutem consistere, et subinde abesse felicitatem divinitatemque illam, quam beatis hominibus virtutis merito tribuimus. Ita sive partem divinitatis in usu rei familiaris civilique negotio consumendam dicas, sive in rerum contemplatione omnem divinitatis rationem consistere arbitraris, haud perperam dixisse Plato videtur neminem imperitum atque ignarum numeri posse esse divinum. An haec exprobranda Platoni et maledictis insectanda sunt, quod adversarius facit, an potius digna laude et prudentium omnium iudicio commendanda? Legat, qui latius haec intellegere cupit, septimum de Legibus librum et decimum et Epinomidem totam et quintum, sextum ac septimum de Re publica, plurimaque in his comperiet de hac re pulcherrime scripta et facile cum Platone sentiet nullam esse viam ad cognitionem rerum divinarum certiolem. »Hic modus est, inquit, hae disciplinae, quae sive faciles sive difficiles sunt, hac via gradiendum est.« Et rursus: »Animi oculus ceteris negotiis obcaecatus atque obrutus his tantum relucescit et exercetur, eum oculum dico, quem servare accuratius quam mille corporis oculos debemus. Hoc enim uno rerum omnium veritas cernitur. Haec qui eo modo, quo a me dicuntur, acceperit, hunc ego sapientissimum appello et, sive ioco sive serio agam, semper id affirmabo.«
20 Sed de his hactenus.

Cap. XIII. Contra adversarium, quod Platonem damnet, quia peregrinos e civitate pellendos censuerit.

Nunc reliqua videamus. Peregrinos e civitate pelli reprehendit eam-^{13,1} que legem incommodam esse civibus arbitratur. Laudat asyla, in quae nocentes recepti numerum et vires civium augent. Platoni detrahit, quod hac lege de expellendis inquilinis civitatem longe melius conservari posse crediderit. Sed vetusta lex ista fuit et apud Lacedaemonios, qui ratione legum praestitisse putantur, Lycurgo auctore probata. Ita enim primus ille praecepit peregrinos hospitio prohibendos esse, ne cives externis moribus inficerentur et per contagionem quorumlibet hominum suam integritatem amitterent. Quamquam Plato non prorsus secutus est Lycurgum, sed mitius hoc praecepit, enimvero neminem peregrinum in civitatem recipi, neminem civem peregrinari, alterum ut inhumanum atque inhonestum, alterum ut difficile repudiat. Mediam autem quandam viam constituit, ut cives alio peragrare interdum honestis de causis possint et peregrini in urbem modo convenienti recipi, ut duodecimo de Legibus libro latius exponit. Frequentia autem illa peregrinorum commercia et liberos

1/6 οὕτως — Πλάτων U om. B^s in marg. V M Z in textu | 7. οὖν B^s V M Z] U om.
| 26 ἀνεφρότας scripsi ἀνεφρόσι U B V M

18 cf. Plat. Pol. VII. 527 d e. VII. 533 d.

κοντα οὐ κωλύει. εὐρήσεις ἐν τῷ δωδεκάτῳ τῶν Νόμων ταῦτα ἱκανῶς εἰρημένα. ταῦτά τε γὰρ καὶ τὴν ἄκρατον τῶν ἑαυτοῦ πολιτῶν πρὸς ξένους ἐπιμιξίαν Λυκοῦργός τε καὶ Πλάτων πεφόβηται οὐκ ἀλόγως. ἀλλ' ἐπεὶ μὴ πλήθει ἀνθρώπων καὶ πλούτου χρημάτων τὴν πόλιν ἰσχυροτέραν, ἀλλ' ἀρετῇ ἀρίστην καὶ εὐδαιμονεστάτην αὐτὴν ἐβούλοντο εἶναι, χρυσὸν μὲν καὶ 5 ἄργυρον καὶ οἶνον χρηματισμὸν τὸν διὰ βαναυσίας καὶ τόκων καὶ βοσκημάτων αἰσχυρῶν αὐτῆς ἀπελάσαντες καὶ ἀμελεῖν ἀναγκάσαντες, τὴν δὲ ψυχῆς ἐπιμέλειαν πρώτην ἀπάντων πεποιημένοι καὶ τοὺς πρὸ σωφροσύνης ἢ πλοῦτον ἢ ὑγίαν ἢ ἄλλο τι τιμῶντας δίκαις κολάζοντες, εἰκότως καὶ τὴν μετὰ ξένων καὶ ἀλλοτρίων ἡθῶν καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ διεφθορότων ξυμμιξίαν 10 ἐκώλυσαν. πεφυκέναι γὰρ φησὶ Πλάτων τὴν πόλεων ἐπιμιξίαν »πόλεσιν ἡθῆ κεραννύναι παντοδαπά«, »παλίμβολά τε καὶ ἄπιστα« καὶ »ποικίλα καὶ φαῦλα«, »καινοτομίας ἀλλήλοις ἐμποιοῦντων ξένων ξένοις. ὁ δὲ τῶν εὖ πολιτευομένων διὰ νόμων ὀρθῶν βλάβην ἂν φέρειν μεγίστην πασῶν«. φθείρειν γὰρ ἡθῆ χρηστὰ τὰς κακὰς ὀμιλίας φασὶ καὶ τὰ λόγια. 15

- 2 Διὰ ταῦτα μὲν οὖν καὶ ἄμφω οὗτοι νομοθετῶν ἀριστοί, ὁ μὲν οὐδαμῶς, ὁ δ' εὐλαβῶς τὴν ξένων συνοίκησιν συγχωρεῖ. ὅθεν καὶ μετοίκους ἔργων δημιουργοὺς παραδέχεται καὶ ὅπως μὴ καταγερῶντες μηδ' ἐννεοτεύοντες ἐν τῇ πόλει» »τοιούτους ἄλλους κυρίους τῆς χώρας« παρέχονται ξυντρόφους, προνοεῖται. ἐπὶ τε γὰρ ῥητοῖς αὐτοὺς παραδέχεται ὡς οἰκῆσεως 20 οὔσης αὐτοῖς τέχνην κεκτημένοις καὶ μὴ πλέον ἐτῶν εἴκοσιν ἐπιδημοῦσιν.
- V 280^v ἀτέλειάν τε αὐτοῖς πᾶσαν χαρίζεται, οὐ μόνον οὐδὲν τέλος ἐν τῇ πόλει μήτ' ἐξαγομένων χρημάτων μήτε εἰσαγομένων τελεῖν αὐτοὺς βουλόμενος, παρ' ἄλλοις καὶ τῶν πολιτῶν αὐτῶν ταῦτα τελούντων, ἀλλ' οὐδὲ μετοίκιον, ὁ παρὰ πάσαις πόλεσιν ἔθος μετοίκους ἐπέτειον καταβάλλειν, μηδὲ σμικρὸν 25 πλὴν τοῦ σωφρονεῖν τελεῖν. οὐ σμικρὸν τοῦτο ξένοις ὄφελός τε καὶ κέρδος καὶ σφόδρα ἐπαγωγὸν ὡς ἀσμένως μετοικεῖν ἐς τὴν πόλιν. ἔτι τε τοῦ
- B 117 χρόνου τῆς οἰκῆσεως αὐτοῖς ἐξήκοντος τὴν αὐτῶν λαβόντας οὐσίαν ἀπιέναι βούλεται καὶ τοῖς γενομένοις λόγου ἀξίοις πρὸς εὐεργεσίαν τῆς πόλεως ἱκανὴν καὶ βουλομένοις ἢ ἀναβολῆς τῆς ἐξοικήσεως ἢ διὰ βίου μονῆς τυχεῖν, 30 ἐξεῖναι πείσασι τὴν πόλιν μενεῖν. ταῦτα δὲ πάντα, ὧν Πλάτωνος οὗτος κατηγορεῖ. καὶ ὧν ἀτοπημάτων αὐτῷ ἐπιφέρει, ἱκανὴ ἐστὶ λύσις. οὔτε γὰρ ἂν ἄχθοιντο ἀπιόντες, ἐπὶ τούτοις παραδεδεγμένοι, οὔτε ἀδικίας ἂν ἐγκαλοῖεν ἐκείνοις μηδενὸς ἀποστερούμενοι τῶν οἰκείων· οὔτε ἀπροθυμότεροι γένοιεντ' ἂν ἕτεροι ὥστε ἰέναι, τὸ μὲν ἀτέλειαν παντοίαν καὶ ἧς οὐκ ἂν 35 παρ' ἄλλοις τύχοιεν ἔχοντες, τὸ δὲ καὶ διὰ τὴν τοῦ κέρδους ἐλπίδα καὶ ὧν ἂν κτήσαιτο ἀσφαλῆ δεσποτείαν. πολλοὺς γὰρ καὶ νῦν ὀρῶμεν τῶν
- U 170 δημιουργῶν· ἢ ἐμπόρων τῆς οἰκείας ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀποδημοῦντας ἐπ' ἀλλοδαπῆς διατρίβειν ἢ ἐμπορίας ἢ τεχνῶν ἐργασίας καὶ τῆς ἐντεῦθεν ὠφελείας ἕνεκα καὶ κέρδους, εἶτα ἀσμένως εἰς τὴν οἰκείαν ἐπανιόντας, 40 αὐτοὺς τε καὶ παῖδας, εἰ γένοιτο αὐτοῖς ἐπὶ τῆς ἀλλοδαπῆς, ἐπαγομένους τὰ κέρδη. οὐδὲν δὲ διὰ τοῦτο ἀδύνατον, οὐδὲν ἀτοπον, οὐδὲν αἰσχυρὸν,

congressus non temere suspectos habet. Nam cum rem publicam suam, quem ad modum Lycurgus fecerat, non magnitudine populi et copia pecuniarum potentem, sed virtute praestantem instituat et aurum, argentum reliquaue huiusmodi vel artibus vel pecudibus vel fenore quaeri vetet, 5 cultum et animi et bonarum morum curam praecipue iubeat, non sine iusta ratione externos mores et ignotorum hominum diuturniorem in civitate moram prohibuit. »Solet enim, inquit, peregrinorum mora parere in civibus mores varios, perfidos, inconstantes, pravos, perversos et alienigenae societatis contagionibus inficere, quod hominibus optimarum legum 10 alumnis maximam solet afferre iacturam.« Quem ad modum nos quoque in sacris litteris habemus corrumpere bonos mores colloquia mala.

Idcirco ex duobus summis legum latoribus alter peregrinorum con- 2 tubernium omnino vetat, alter parce admodum et caute concedit, incolas siquidem recipiendos censet opifices, qui civitati utiles sint, sed ne aetatem 15 illic consumentes peregrina prole urbem contaminent familiasque suas propagare latius possint, certis pactionibus recipi eos iubet, hoc est, ut non diuturniorem quam viginti annorum moram in civitate liceat facere, quo tempore et ipsi rebus suis consulere commode possint et cives fructum ex peregrinis capere, quem desiderant. Sed enim donat eos omni immu- 20 nitate nec <solum> a vectigalibus, dumtaxat quae aut asportantur aut importantur, eos absolvit, a quo apud alias gentes ne cives quidem immunes esse consueverunt, verum etiam a solutione annui census, quo incolae omnes tenentur. Quae res profecto causam praebet, ut peregrini libentius sese ad civitatem conferant. Ad haec peracto iam habitandi tempore permittit 25 abeuntibus res omnes suas secum ferre et, si qui inter eos de re publica bene meriti sunt velintque aut differre commigrationem aut ius habitandi perpetuum impetrare, concedit id fieri posse, si civibus persuasum fuerit. Ex quo facile intellegi potest Platonem non peregrinos aut incolas viros bonos civitate expellere, sed potius ad beneficia in re publica conferenda 30 provocare. Siquidem ius perpetuo habitandi concessum iis est, qui bene de re publica meriti fuerint, cum ceteris vero satis humane actum videtur, si terminus abeundi ad vigesimum annum concessus sit. Interea enim, quo se conferre debeant, mature consulere et, quod statuerint, commodius agere possunt. Ita Plato et peregrinos humanissime fovet et suos pariter 35 tuetur, ne quid labis extrinsecus contrahere possint. Atqui adversarius neminem ad eam urbem venturum existimat, ex qua post vigesimum annum migrare oporteat, nec attendit immunitatem, qua donantur, qui veniunt, atque usum artium et quaestum ex quibuscumque honestis operibus,

1 δωδεκάτω *scripsi* δεκάτω U B V M | 10 τὸ πολὺ] M *om.* τὸ | 17 τὴν U] B V *om.* | 27 ἀσμένως *scripsi* ἀσμενος *codd* | 40 ἔνεκα U] B V *om.*

11 Plat. Legg. XII. 949 e. IV. 705 a. IV. 704 d. | 14 cf. I. Cor. 15, 33 (Menander) cf. Bess. In. Cal. Plat. IV. 11, 1. | 18 Plat. Legg. XII. 949 c. | 20 cf. Plat. Legg. VIII. 850.

οὐδὲν ἀσύστατον ἢ ἐναντίον, ὡς ὁ ὀνομάτων ἀισχυρῶν εὐφυῆς ποιητῆς οὕτως φησιν, ἔπεται.

- Πλάτων δὲ καὶ τούτους ἀρετὴν ἀσκεῖν ἀναγκάζει, πρῶτα μὲν μηδὲν αὐτοὺς ὄλως μὴ μετοίκιον, μὴ τέλος ἐξαγομένων τε καὶ εἰσαγομένων χρημάτων τελεῖν πλὴν τοῦ σωφρονεῖν θέμενος, ἔπειτα καὶ θύραν αὐτοῖς ἀνοιγνύς τοῦ καὶ διὰ βίου παραμένειν, εἰ βούλωντο, εἴ τις πρὸς εὐεργεσίαν τῆς πόλεως ἱκανὴν ἀξίος λόγου γένοιτο καὶ βούλοιτο μένειν, ἐξεῖναι πεπεικότι τὴν πόλιν. ἀνάξιον μὲν γὰρ γεγονότα δῆλον ὡς ἀσφαλέστερον ἀπιέναι, V 281 ἀξιον δὲ λόγου ἀναφανέντα μένειν ἐξεῖναι. ὅς μὲν οὖν ἂν μένειν ἐπιθυμήσειεν, ἀναγκαίως ἀρετὴν ἀσκήσει καὶ τὰ ἔθνη παιδεύσας βελτιωθήσεται. 10 ὅς δ' ἂν τούτου γε ἀμελήσειε, τοῦτον ὡς τῆς ἐπὶ πλέον μονῆς ἀνάξιον οὐ παραμενετέον ἔτι, ἵνα μὴ ἢ μακροτέρα ξυνοίκησις μετὰ τοῦ μὴ βελτιοῦσθαι τὰ ἔθνη βλαβερὰ τοῖς συνοικοῦσι γένοιτο. διὰ μὲν γὰρ τὴν τεχνῶν ἐργασίαν ἀνάγκη αὐτοὺς δέχεσθαι, ἐφ' ὅσον μέντοι μὴ τῇ μακροτέρᾳ οἰκήσει θαρραλεώτεροί τε καὶ πολμηρότεροι τοῦ δέοντος γενόμενοι καὶ ἑαυτοῖς καὶ ἄλλοις 15 βλάβης αἰτίοι γένωνται. εἰώθασι γὰρ ἄνθρωποι πάντες περὶ μὲν τὰς ἀρχὰς U 170^v οἰωνοῦν πράξεων εὐλαβέστερόν τε καὶ σωφρονέστερον διακεῖσθαι, προϊόντος B 117^v δὲ τοῦ χρόνου ἀμελέστεροι γίνεσθαι. πολλοῦ ἄρα διὰ ταῦτα ἐδέησε Πλάτων ἢ τοῖς κακούργοις ἄσυλα ἀνοιγνύναι ἢ τοὺς ὀφθενοῦν ἰόντας ξύγκλυδας ἀνθρώπους δέχεσθαι ἢ καὶ ἀλλοτρίοις πολίταις τὴν πόλιν αὐτῶ κατακυκνώσασαι, 20 ὡς ἄλλοι τε πολλοὶ πεποιήκασι, καὶ Ῥωμαίους φησὶν οὕτως πεποιηκέναι, ὥσπερ ἂν εἰ οἱ Ῥωμαῖοι τοῦθ' ὡς βέλτιον εἶλοντο, ἀλλὰ μὴ ὡς σφόδρα ἀναγκαῖον. οὐδὲ συνήσιν, ὅτι τοιούτους εἶναι πάντας τοὺς ἑαυτοῦ πολίτας βούλεται Πλάτων, οἷους Ῥωμαῖοι τὴν σύγκλητον πᾶσαν καὶ τοὺς πατρικίους. ὥσπερ οὖν ἐκεῖνοι οὐχ οἷους δήποτε, ἀλλὰ τοὺς ἀρετῇ προέχοντας 25 τῇ γερουσίᾳ ἐνηρίθμουν, οὕτως ὁ Πλάτων οὐ πάντας μετοίκους πολιτογραφηθῆναι βούλεται, εἰ μὴ οἷον ἀξιοὶ λόγου ἀναφανέντες πείσειαν τοὺς πολίτας. οὕτως γε μὴν καὶ τὴν ἐπὶ Ὀκταουτοῦ Αὐγούστου τῆς οἰκουμένης καταγραφὴν τῶν Ῥωμαίων πολιτῶν καταγραφὴν γενέσθαι φησὶ. τοὺς γὰρ κατὰ πᾶσαν οἰκουμένην ὑπηκόους Ῥωμαίων νόμῳ πολίτας γεγενῆσθαι Ῥωμαίων φησὶ 30 καὶ διὰ τοῦτο αὐτῶν τὴν καταγραφὴν γεγονέναι, πρᾶγμα λέγων αὐτῶ μόνῳ δοκοῦν καὶ ψεῦδος περιφανῶς. καταγραφὴ γὰρ ἀπλῶς τῶν ὑπηκόων Ῥωμαίων, οὐ Ῥωμαίων πολιτῶν ἐγεγόνει τότε. οὐδ' οἱ ἀπανταχοῦ Ῥωμαίων ὑπήκοοι καὶ πολῖται ἤδη Ῥωμαίων. οὐ γὰρ ἂν οὔτε Παῦλος ὁ θεῖος μόνος τοῦτο ὡς τι μέγα ἑαυτῶ κρησφύτητον τὸ Ῥωμαίων εἶναι πολίτην προὔβάλλετο 35 V 231^v ὑπὸ Ἰουδαίων καὶ Φήλικος τυπτόμενος — οὐδένα γὰρ ἂν ἐξῆν ταῖς ἀρχαῖς τούτῳ τῷ λόγῳ τύπτειν πάντων πεπολιτογραφημένων — οὐτ' Ἀρχίαν Κικέρων τὸν ποιητὴν πολίτην εἶναι Ῥωμαῖον πολλοῖς ἐπιχειρήμασιν ἠγωνίζετ' ἂν δεῖξαι, εἰ πάντες ὁμοίως Ἕλληνες καὶ πᾶν γένος ἀνθρώπων ἦσαν πολῖται Ῥωμαῖοις. ἴσμεν δὲ καὶ Ὀκταουτοῦ τοῦ Σουετωνίου ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ 40 ἱστοροῦντος μόλις καὶ πολλῶν εὐεργεσιῶν πρότερον τῇ πόλει γεγεννημένοις αἰτίοις τὴν πολιτείαν χάρισσασθαι καὶ πολλοῖς ἄλλοις δεομένοις παντελῶς ἀπειπεῖν.

sic praeterea licere peregrinis quem ad modum civibus aut posse quem-
que, quantum sibi adquisierit, secum portare, cum abit, aut, si bene egerit,
posse quemque manere, quae res profecto invitare omnes atque allicere
ad colendam Platonis urbem videtur. Nihil ergo a Platone iniquum prae-
cipitur, nihil incommodum, nihil turpe, ut adversarius opponit et detrahit.

Immo vero honestissime commodissimeque ab eo agi videtur, quando
nihil a peregrinis exigit praeter virtutem. Quam si praestiterint, licebit
eodem iure perfrui, quo cives utuntur, sin minus, opera pro iis, quas
ceperunt, pecuniis ad usum civium relinquentes abeunt. Sicque cives non
parvam utilitatem a peregrinis capient, peregrini vero nihil, de quo curandum
sit, incommodi afferent. Solent enim magna ex parte homines, qui
virtutem simulant, primo quoque tempore modestius et cautius vitam
agere, postea vero audere aliquid. Quod tempus ne tutum pravitati
hominum foret, prudentissime Plato prospexit, dum post vigesimum annum
iussit incolas recenseri removerique eos, qui virtutem minime exercuisse
viderentur. Ergo non asyla turbae hominum sceleratorum paranda sunt, non
quaelibet multitudo in civitatem recipienda, non peregrinorum colluvies
admittenda est, ut adversarius censet et Romanorum exemplo opinionem
suam nititur confirmare, quasi id Romani ut melius elegerint, non ut
postremum necessitatis remedium passi fuerint. Nec intellegere potest
eodem delectu civitatem a Platone constitui, quo a Romanis senatum. Itaque
ut illi non quemlibet in senatorio ordine recipiendum iudicarunt, ita hunc
peregrinos quoscumque suae civitati inserere noluisse ac miscere iis civibus,
quos optimo eruditionis genere institutos satis complere numerum posse civi-
tatis existimabat. Addit hoc loco adversarius descriptionem factam tempore
Octavii Caesaris Augusti cunctorum civium Romanorum descriptionem
fuisse, quippe qui omnes Romani imperii dicto audientes cives Romanos
factos et ob eam causam descriptos commemorat. Quod quam inepte
dicatur, quis non videat? Nemo certe ignorat descriptionem illam non
civium Romanorum, sed subditorum omnium Romani imperii fuisse. Quid
vero divus Paulus noster se civem Romanum dicebat, cum a Iudaeis et
Felice illo virgis caedebatur, si omnes, qui Romano imperio subsunt, cives
Romani dicuntur? Quid M. Tullius Archiam poetam Romanum esse civem
tot rationibus demonstrare nitebatur, si Graeci omnes cives erant Romani?
Legimus apud Suetonium Tranquillum Octavium vix tandem eos civitate
donasse, qui summa in rem publicam beneficia contulerant, multisque aliis
petentibus omnino id muneris negasse. Ex quo, quanta sit huius historici
nostri peritia, facile percipi potest.

25/28 ὡσπερ — οὗτός γε μὴν B² in marg. V M Z in textu, quo loco UB δς |
85 προῦβάλλετο U^x in marg. B V M Z in textu | 40/48 ἴσμεν — ἀπειπεῖν U^x in marg.
B V M Z in textu

86 cf. Act. 22, 25—29. | 40 cf. Sueton. Div. August. 40.